

tail: In Gez. 14 zijn de twee regels: 'Hij wil mij versterken met brood en met wijn', oorspronkelijk door J.J.L. ten Kate aldus neergeschreven: 'Hij zalft mij met olie, Hij drenkt mij met wijn'. Had N. Beets gedicht: 'Doe heel mijn ziele u tegenvlieden', in 1938 werd deze regel: 'Doe elken zondaar tot u vlieden', in 1973 moest het veranderd worden in: 'Doe alle volken tot u vlieden'. Hier had ik nu graag duidelijke 'achtergrondinformatie' gekregen en daar het wel ondoenlijk is om elke wijziging toe te lichten (we zijn Honders al dankbaar dat hij op vele plaatsen de oorspronkelijke versie heeft meegedeeld), had men in een afzonderlijk hoofdstukje deze problematiek in het algemeen moeten behandelen. Nu krijgt de lezer de indruk, dat - zoals in de eigentijdse bijdragen al zo vaak maar wat gerijmeld is - het bewerken van het oude materiaal ook dikwijls knippen en knutselen was. Maar wie worden geroepen, een liedboek voor de kerken samen te stellen, staat eigenlijk een bovenmenselijke taak te wachten. Dat het toch gelukt is, mag een wonder heten - hoe gróóť wel, kan de lectuur van dit Compendium ons duidelijk maken.

A. de Groot

Dr. P.A.C. Douwes, *ARMENKERK. De Hervormde Diaconie te Rotterdam in de negentiende eeuw*. Schiedam 1977. 320 blz. f 85,-

Dit boek, dat de auteur tot dissertatie diende, waarop hij onder prof. dr S. v.d. Linde te Utrecht promoveerde, verscheen onder auspiciën van het Historisch Genootschap Roterodamum dat reeds naam maakte door een reeks studies voornamelijk over de negentiende eeuw. Het Genootschap verdient met de voor ons liggende publicatie opnieuw onze waardering.

82

Wie de negentiende eeuw wil begrijpen kan de kerk niet passeren. Nog in 1899 was slechts twee procent van de Rotterdamse bevolking officieel 'buiten-kerkelijk'. Daarna gaat dit percentage snel stijgen. Dit moet uiteraard zijn wortels reeds vóór 1900 hebben. Maar in de laatste dertien jaar van de negentiende eeuw werden nog zeven wijckentra door de Hervormde gemeente gebouwd. Zij had macht en aanzien.

De Rotterdamse Hervormde gemeente, rechtzinnig en zelfbewust, heeft door diverse predikanten in de vorige eeuw landelijke betekenis gehad. Wij denken aan o.a. D. Chantepie de la Saussaye, J.J. van Oosterzee, J.I. Doedes, J.J. Prins, A. Pierson, A.J.Th. Jonker. Het gezicht van de gemeente is veelszins door hen bepaald. Over hen is allerlei gepubliceerd.

Het boek van dr. Douwes is een symptoom van een veranderende kijk op het kerkelijk leven. Geschiedenisstudie gaat zich richten op hetgeen onder de oppervlakte leefde. Er is aandacht voor de 'gewone man' met zijn vragen. Helaas is het aantal daartoe beschikbare archivalia niet rijk gezaaid. Ook in het onderhavige boek worden voornamelijk 'officiële' documenten geciteerd. Maar wie zoekt vindt. De auteur heeft stukken kunnen opnemen van mensen die hoogst verbaasd zouden zijn geweest als zij wisten dat hun brief of toespraak in gebrekkig Nederlands nog eens voluit zou worden opgenomen in een wetenschappelijk werk. Verder doet legitiem inlevingsvermogen het een en ander.

De auteur heeft zijn studie bewonderenswaardig duidelijk en systematisch op-